

УДК 343.541: 343.988

Губанова О.В.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЖЕРТВИ ЗГВАЛТУВАННЯ: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті дано віктимологічний аналіз жертви згвалтування та визначено вплив жертви на вчинення злочину. Розглянуто соціально-демографічні особливості жертви згвалтування такі як: стать, вік, освіта, інтелектуальний рівень, репутація жінки. Проаналізовано характерні для згвалтування форми віктимної поведінки та характер відносин між злочинцем і його жертвою.

Ключові слова: згвалтування, жертва злочину, віктимологічний аналіз, віктимні поведінка.

У кримінологічних дослідженнях основне місце приділяється вивченню злочинця та самого злочину. Однак існує певний взаємозв'язок некримінальних верств населення і злочинності. Серед осіб, що стикаються тією чи іншою мірою зі злочинцем, саме потерпіла особа опиняється з ним у безпосередніх відносинах, тим більше при вчиненні насильницьких злочинів. Дослідження згвалтування й ефективне попередження цього злочину неможливо без віктимологічного аналізу, тобто без дослідження жертви злочину, впливу жертви на вчинене згвалтування, без використання у профілактичних цілях відповідної інформації.

Різним проблемам досліджень віктимологічного аспекту злочинів присвячені праці таких учених, як: Ю.В. Александров, Б.А. Блиндер, Ю.В. Воронова, А.П. Дяченко, В.О. Туляков, В.В. Голина, А.Н. Джужа, Г.Б. Елемисов, А.А. Жижиленко, І.А. Захар'єва, А.Н. Ігнатов, О.Г. Кальман, С.С. Косенко, П.І. Люблінський, В.С. Мінська, П.П. Осипов, С.В. Познишев, Я.М. Яковлев та ін.

Поведінка потерпілого тісно пов'язана з його особистісними якостями: статтю, віком, професією, суспільним, сімейним положенням тощо. Без знання цих обставин неможливо здійснювати профілактику злочинів, тому що злочинець у багатьох ситуаціях виступає у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією [Див.: 1, С. 84]. Адже на поведінку значний вплив вчиняють демографічні і соціально-рольові ознаки потерпілих, які в свою чергу мають цілком визначене кримінологічне значення як умови, що зробили особу уразливою для насильства і поставили її в позицію жертви [2, С. 70].

На ступень віктимізації особи впливає не в останню чергу її стать. Переважної більшості віктимними є особи чоловічої статі, і найбільш часто - це потерпілі від хуліганства та злочинів проти особи, тоді як жінки – від корисних посягань та шахрайства [3, С. 81]. Нами у результаті дослідження такого злочину як згвалтування не виявлено жодного чоловіка, що потерпів від згвалтування жінкою. Однак, на наш погляд, це пов'язано не з відсутністю таких злочинів узагалі, або, як затверджують деякі дослідники, з неможливістю вчинення такого злочину [4, С.53-61; С. 47, 48], а з незаявою про них потерпілих.

Стосовно віку жертви можна стверджувати про наступний розподіл жертв зґвалтування за віковими групами. Дівчинки до 14 років стали жертвами зґвалтування у 1,5 % випадків, а у віці з 14 до 18 років – 25 % випадків. Жінки у віці від 18 до 30 років зазнали такого насильства у 70 % випадків, старше 30 років стали жертвами гвалтівників у 3,5 % випадків від загальної чисельності зґвалтувань. На наш погляд, відокремлення найбільш віктимної групи жінок у віці 18-30 насамперед пов'язане з тим, що саме на цей вік приходить розквіт фізичного розвитку і максимальна соціальна активність жінок. Це підтверджується і таким спостереженням, що у більшості випадків (50,5 %) жертвами зґвалтування стають незаміжні та розлучені жінки. У ході дослідження виявлена наступна особливість: жінки, що мають родину і дітей, у частіше стають жертвами нападу незнайомого, випадкового гвалтівника. Це, на наш погляд, обумовлюється тим, що зазначена категорія жінок має менше можливості (бажання) знаходитися у криміногенних місцях і компаніях, де існує реальна небезпека стати жертвою насильства, у тому числі сексуального, тобто своєю поведінкою у більшості випадків така жінка виключає можливість “ситуаційного (дозвільного)” зґвалтування.

Значний вплив на віктимізацію особи, яка є потенційною жертвою зґвалтування, має освіта жертви. Аналіз освітнього рівня потерпілих від зґвалтування показав, що найбільш питома вага припадає на групу осіб, що мають середню освіту – 77,7 %. І, навпаки, жінки з вищою освітою стали жертвою гвалтівника у 8,4 % випадків (3,5 % – вища гуманітарна, 4,9 % вища технічна освіта). Таким чином, чим вище інтелектуальний рівень жінки, тим імовірніше вибір адекватної поведінки і, відповідно, можливість не опинитися у віктимній ситуації. Відсутність же серед жертв зґвалтування жінок без освіти, на наш погляд, свідчить лише про маргіальність цієї групи населення і високу латентність злочинів, чинених відносно них (у тому числі й у зв'язку з їхньою малозначністю для потерпілого). Такий висновок підтверджується і тим, що у 47,5 % випадків жертвами зґвалтування стали жінки, що займаються некваліфікованою і низько кваліфікованою працею (робітниця) і те, що саме невисоке матеріальне становище багатьох жертв зґвалтування багато у чому визначає характер способу проведення дозвілля і встановлення нових знайомств.

Говорячи про віктимність жінок з точки зору можливого зґвалтування (раніше знайомими людьми або з їхньою участю), слід зазначити, що у ряді випадків серйозне криміногенне значення має репутація жінки, як доступної або нерозбірливої у знайомствах і статевих зв'язках. Виходячи з подібної репутації жертви, гвалтівник майже завжди розраховує на те, що жертва не буде звертатися з заявою до міліції, тому що: а) для жертви це не занадто значима подія, у зв'язку з чим, будучи раніше кимсь зґвалтованою, вона не сповістила про це у правоохоронні органи; б) жертва не хоче розголошувати про себе які-небудь факти, побоюючись „дурної слави” [5, С. 158]. Вплив негативної репутації жінки як жертви зґвалтування найбільше характерний для вчинення групових зґвалтувань відносно неповнолітніх. Будучи фактором, що обумовлює віктимність жінки відносно сексуального насильства, негативна репутація не тільки не є виправданням дій гвалтівника, а найчастіше є надуманим приводом до вчинення зґвалтування і популярним мотивуванням дій злочинця. На жаль, часто слідство і суд вірять таким чуткам без належної перевірки [6]. Проте, саме розпусний,

найчастіше аморальний спосіб життя деяких жінок є чинником, що обумовлює їх віктимність. Особи, що ведуть аморальний спосіб життя, нерозбірливі у статевих контактах (особливо повії) нерідко стають жертвами гвалтівників, тобто їм властива рецидивна віктимність.

Розглядаючи віктимологічну характеристику такого злочину як зґвалтування, необхідно звернутись до аналізу характеру відносин між злочинцем і його жертвою, що у значній мірі допомагає з'ясувати сутність і зміст окремих елементів механізму злочину. Механізмом вибору злочинцем своєї жертви керують не тільки криміногенні і віктимні фактори, але й певні передумови взаємовідносин між заподіювачем шкоди і його жертвою [7, С. 34].

Стосовно зґвалтування, окремо, на наш погляд, слід розглянути характер і ступінь знайомства жертви зі злочинцем. Відповідно до цього критерію, жертв зґвалтування можна розділити на три групи. До першої групи ми можемо віднести жертв раніше не знайомих з гвалтівником. На частку цієї групи припадає 30,6 % усіх вчинених зґвалтувань, де переважно жертвами є жінки старше 20-25 років (багато хто замужні), які опинилися на шляху гвалтівника. Кожне п'яте зґвалтування розглянутої групи було вчинено відносно такої, що знаходилась у стані алкогольного сп'яніння. Друга група – де зґвалтування зазнають жінки, які мають ситуативне (безпосередньо передуюче злочину) знайомство з гвалтівником – 22,6 %. Практично кожне десяте зґвалтування цієї групи вчинено відносно неповнолітніх осіб. Третя група – це жертви зґвалтування раніше знайомі з гвалтівником – 46,6 %. Вартий уваги факт, що у 50 % зґвалтувань цієї групи жертва знаходилась у стані алкогольного сп'яніння (з них половина розпивали спиртні напої разом із гвалтівником). Цю групу за ступенем знайомства жертви з гвалтівником можна розділити на кілька підгруп: жінки, що знаходяться з гвалтівником у родинних зв'язках, а також жінки, зґвалтовані співмешканцем, співмешканцем матері - 11,4 % зґвалтувань розглянутої групи (зґвалтовані співмешканцем – 2,8 %; співмешканцем матері – 5,7 %; синами – 2,8 %); жінки, зґвалтовані особою, з якою вони були знайомі за місцем проживання, по роботі, по спільному проведенню дозвілля – 37,1 %. В основному гвалтівником є особа, що проживає з потерпілою в одному будинку, дворі, на одній вулиці, мікрорайоні, а також приятелі жертви; неповнолітні, зґвалтовані раніше знайомою особою – 51,4 %. Неповнолітні потерпілі винесені в окрему підгрупу у зв'язку з певною специфікою такого роду зґвалтувань. Близько у 90 % випадків неповнолітня була зґвалтована особою, що раніше була їй знайома, зґвалтування мало груповий характер.

Як уже зазначалося, поведінка особи, що вчинила зґвалтування, – лише одна сторона цього діяння, а інша – поведінка потерпілого, жертви зґвалтування. Між злочинцем і жертвою у ході вчинення злочину виникають певні взаємовідносини, немаловажну роль у яких грає поведінка жертви як безпосередньо перед зґвалтуванням, так і під час його вчинення. У зв'язку з цим, такі науковці-кримінологи, як А.П. Чуприков, Б.М. Цуприк, Ю.М. Антоніна, Д.В. Ривман, Ю.В. Кадонцев розділяють жертв зґвалтувань на різні групи в залежності від їхньої поведінки та оцінки ситуації [8]. На наш погляд, такий підхід до класифікації жертв зґвалтування залежно від специфіки їхньої поведінки є конструктивним. У ході нашого дослідження встановлено, що частка зґвалтувань, при яких поведінка жертви була позитивною або нейтральною,

складає 42,2 %, та частка, де її поведінка створила об'єктивні передумови для вчинення злочину, склала 33,6 %. Провокуючий характер поведінки потерпілої мав місце у 24,2 % випадків. Таким чином, своєю поведінкою потерпіла провокувала (активна віктимна поведінка), або сприяла вчиненню зґвалтування (пасивна віктимна поведінка) у 57,8 % випадків.

Розглянемо характерні, на наш погляд, форми віктимної поведінки жертви зґвалтування.

Перебування у стані алкогольного (наркотичного або іншого) сп'яніння, де, з однієї сторони, вживання алкоголю сприяє збільшенню агресивності злочинця, зниженню контролю, розгальмування статевої потягів тощо, з іншої сторони, штовхає жертву на аморальні, провокаційні вчинки, знижує пильність, критичне сприйняття ситуації, можливість чинення опору. Як показало дослідження, у стані сп'яніння (в абсолютній більшості – алкогольного) знаходилося 52 % жертв зґвалтування. У 34,2 % випадків зґвалтуванню передувало спільне вживання жертвою і гвалтівником спиртних напоїв (у деяких випадках – уживання наркотичних засобів). Виявлено, що 4 % жертв зґвалтування зловживали алкоголем і наркотичними засобами (знаходилися у залежності від них).

Перебування у компанії малознайомих людей. Насамперед це стосується ситуативних знайомств (на вулиці, на дискотеці, у барі, в інших місцях проведення дозвілля) з наступним уживанням спиртних напоїв, відвідуванням квартири гвалтівника, відлюдних місць тощо. Також це стосується таких ситуацій, як, наприклад, відвідування вечірок, днів народжень незнайомих людей за компанію з подругою тощо. Така поведінка найчастіше характерна для неповнолітніх, що стали жертвою групового зґвалтування. Слід зазначити, що у деяких випадках „подруги” жертви свідомо затягають її на подібний захід, щоб самим уникнути сексуальних домагань, або з метою „удружити” друзям (іноді самі беруть активну участь у зґвалтуванні).

Перебування у компанії знайомих людей у так званій ризикованій ситуації, тобто коли існує реальна можливість сексуального нападу. Така ситуація може складатися з таких обставин, як місце, час і умови, в яких розвивається дія, інтимне або сексуально напружене становище [9, С. 87; С. 21-31].

Поведінка жінки, що демонструє зневагу нормам моралі, моральності, сексуальну розбещеність; сексуальне „інтриганство” з метою отримання якої-небудь вигоди (типове „розкручування на гроші”) тощо.

Зневага (змушена або легковажна) мірами особистої безпеки: перебування у нічний час у безлюдному місці тощо.

Поведінка жінки, обумовлена наявністю фізичних або психічних відхилень.

Виявлені особливості соціально-демографічної характеристики жертв зґвалтування, форм віктимної поведінки жінки, на наш погляд, повинні враховуватися як при розкритті зґвалтувань і розслідуванні кримінальних справ даної категорії, так й обов'язково при розробці заходів профілактики, перш за все, віктимологічної.

Список використаних джерел та література:

1. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – 211 с.
2. Ривман Д.В., Устинов В.С. Віктимологія: Монографія. – Н. Новгород: НЮИ МВД РФ, 1998. – 104 с.
3. Курс лекцій по кримінології: [учеб. пособ.] / под ред. проф. И.Н. Данышина (Общая часть), проф. В.В. Голины (Особенная часть) – ООО «Одиссей», 2007. – 280 с.
4. Див.: Куц В.М., Дишлевой О.Ю. Медико-правові аспекти криміналізації зґвалтування особи чоловічої статі / В.М. Куц, О.Ю. Дишлевой // Кримінальне право України. – 2006. – № 2.; Синєокий О.В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводять до сексуальних злочинів: Дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08. – Запоріжжя, 2006. – 254 с.
5. Ривман Д.В. Кримінальна віктимологія. – СПб: Питер, 2002. – 304 с.
6. Антонян Ю.М. Сексуальні преступления. Чикатило и другие. - М., 1993. - 320 с.
7. Полубинский В.И. Практические аспекты криминальной виктимологии. – М., 1982. – 264 с.
8. Антонян Ю.М. Знач. праця.
9. Кадонцев Ю.В. Методика расследования изнасилований, совершенных лицами молодежного возраста (18 - 25 лет) : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Уфа, 2001. – 197 с.; Минская В.С. Опыт виктимологического изучения изнасилования // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1972. – Вып. 17.

Губанова Е.В. Социально-демографические и поведенческие особенности жертвы изнасилования: виктимологический аспект.

В статье дан виктимологический анализ жертвы изнасилования и определено влияние жертвы на совершение преступления. Рассмотрены социально-демографические особенности жертвы изнасилования такие как: пол, возраст, образование, интеллектуальный уровень, репутация женщины. Проанализированы характерные для изнасилования формы виктимного поведения и характер отношений между преступником и его жертвой.

Ключевые слова: изнасилования, жертва преступления, виктимологический анализ, виктимное поведение.

Gubanova E.V. Social-Demographic and Behavioral Features of Rape Victim: Victimologic Aspect.

In the article, the victimologic analysis of rape victim is given and influence of victim on the committing of crime is determined. The social-demographic features of rape victim are considered including sex, age, education, intellectual level, reputation of woman. The forms typical for raping of victimologic behaviour and character of relations between a criminal and his victim are analysed.

Key words: raping, victim of crime, victimologic analysis, victim behaviour.

Надійшла доредакції 17.02.2009 р.